

Άνω Μακεδονία το Βασίλειο της Ελίμειας ή Ελιμιώτιδας

Η σημερινή Δυτική Μακεδονία, περιοχή που ορίζεται από μικρούς και μεγάλους ορεινούς όγκους και διατρέχεται από τον ποταμό Αλιάκμονα, ανήκε στην Άνω - ορεινή- Μακεδονία των αρχαίων, η οποία εκτεινόταν πέρα από τα σημερινά ελληνικά σύνορα και περιλάμβανε τον ποταμό Εριγώνα, τις λίμνες Αχρίδα και Πρέσπες, καθώς και τις περιοχές μέχρι τα όρη Dautika, Babuna, Dren στα βόρεια.

Κατά τη διάρκεια της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. υπήρξε σταθμός της πορείας του «πολυπλόκτου» έθνους των βορειοδυτικών ελληνικών φύλων, στα οποία ανήκαν οι Μακεδόνες και οι Δωριείς (Ηρόδοτος 1.56, 8.137-139, Θουκυδίδης 2.99). Ένας κλάδος τους, οι Αργεάδες Μακεδόνες, στους οποίους βασίλευαν οι Τημενίδες, απόγονοι του Τημένου γιου του Ηρακλή, μετά από διαδοχικές μετακινήσεις εγκαταστάθηκαν στην περιοχή του Ολύμπου. Στις αρχές του 7ου αι. π.Χ., με πρώτο γνωστό βασιλιά τον Περδίκκα, ίδρυσαν το κράτος των Αιγών. Από τις Αιγές, που σύμφωνα με μεταγενέστερη παράδοση ιδρύθηκαν από τον Αργείο Κάρανο τον 8° αι. π.Χ., και αργότερα από την Πέλλα, γύρω στο 400 π.Χ., συνέχισαν την επεκτατική τους δράση για πολλούς αιώνες.

Η Άνω Μακεδονία μνημονεύεται για πρώτη φορά στον Ηρόδο-το και συγκεκριμένα σε δύο χωρία. Στο πρώτο (7.173,4) περιγράφει την εισβολή των στρατευμάτων του Ξέρξη στη Θεσσαλία: «έσβολήν ές Θεσσαλούς κατά την άνω Μακεδονίην διά Περραιβών κατά Γόν-νων πάλιν, τή περ δή και έσέβαλε ή στρατιή ή Ξέρξεω». Στο δεύτερο (8.137-139) αφηγείται την περιπέτεια του ιδρυτή του βασιλείου των Αιγών και απογόνου του Ηρακλή, Περδίκκα, ο οποίος μαζί με τους αδερφούς του Γαυάνη και Αέροπο «έξ'Άργεος έφυγον ές'Ιλλυριούς (...) έκ δε των 'Ιλλυριών ύπερβαλόντες ές την άνω Μακεδονίην άπίκοντο ές Λεβαίην πάλιν».

Σαφέστερο διαχωρισμό μεταξύ άνω και κάτω Μακεδονίας συνα-ντάμε στο Θουκυδίδη κατά την εξιστόρηση των συγκρούσεων των Αθηναίων και Λακεδαιμονίων στο βορειοελλαδικό χώρο, στη διάρ-κεια του λεγάμενου Πελοποννησιακού Πολέμου (2.99.1): «ές τήν κάτω Μακεδονίαν, ής ό Περδίκκας ήρχεν. τών γάρ Μακεδόνων είσί Λυγκησται και Έλιμιώται καί άλλα έθνη έπάνωθεν, ά ξύμμαχα μέν έστι τούτοις καί ύπήκοα, βασιλείας δ' έχει καθ' αυτά. τήν δε παρά θάλασσαν νύν Μακεδονίαν Αλέξανδρος ό Περδίκκου πατήρ καί οί πρόγονοι αύτού, Τημενίδαι το άρχαϊον δντες έξ'Άργους ...». Και στα επόμενα δύο χωρία (1.59 και 2.100) ο διαχωρισμός είναι εξίσου σα-φής: «καί καταστάντες <οι Αθηναίοι>

έπολέμουν μετά Φιλίππου καί τών Δέρδου ἀδελφών ἀνωθεν στρατιά ἐσβεβληκότων», «ἵππους δε προσμεταπεμψάμενοι ἀπό τών ἀνω συμμάχων».

Ο Στράβων (7, C326) κατονομάζει τέσσερις περιοχές που ανήκαν στην Ἄνω Μακεδονία, στην οποία οι Ρωμαῖοι διατήρησαν καθεστώς «ελευθερίας» και αυτονομίας: «καί δὴ καί τά περί Λύγκον καί Πελαγονίαν καί Ὀρεστιάδα καί Ἑλίμειαν τήν ἀνω Μακεδονίαν ἐκάλουν, οἱ δέ ὕστερον καί ἐλευθέραν».

Ο ἴδιος (7, ἀπόσπ.12), αναφερόμενος σε ποταμούς ως φυσικά γεωγραφικά ὅρια μεταξύ Θεσσαλίας, Ηπείρου και Μακεδονίας, τη συνδέει με τον Αλιάκμονα: «ὅτι Πηνειός ὀρίζει τήν κάτω καί προς τή θαλαττή Μακεδονίαν ἀπό Θετταλίας καί Μαγνησίας, Ἀλιάκμων δέ τήν ἀνω <Μακεδονίαν ὀρίζει> καί ἐτι τοῦς Ἡπειρώτας καί τοῦς Παίονας καί αὐτός καί Ὀρίγων καί ὁ Ἀξιός καί ἕτεροι».

Ο Λίβιος (45.29.9 και 45.30.6) αναφερόμενος στη διαίρεση της Μακεδονίας σε τέσσερις «μερίδες» μετά την ήττα του Περσέα στην Πύδνα το 168 π.Χ. από τους Ρωμαίους υπό τον Αιμίλιο Παῦλο, ὀρίζει ως τέταρτη μερίδα την Ἄνω Μακεδονία «trans montem Boram», με ἑδρα την Πελαγονία και σύνορα την Ἰλλυρία και την Ἡπειρο. Αναφέρει σ' αυτήν, ως κατοίκους, τους Εορδούς, Λυγκηστές, Πελαγονέες και προσθέτει, 'ως περιοχές, την Ατιντανία, την Τυμφαία και την Ελιμώτιδα.

Από τη σύγχρονη ιστορική έρευνα εντάσσονται σ' αυτήν η Ελιμώτις με την Τυμφαία, η Λυγκηστis, η Ορεστίς, η Πελαγονία με τη Δερρίοπο, η Εορδαία, η Ατιντανία και η Δασσαρήτις. Ομοφωνία με-λετητῶν υπάρχει για τις περισσότερες από αυτές, ενώ οι ἀνέντα-κτες περιοχές στα δυτικά-βορειοδυτικά, κυρίως, της Ἄνω Μακεδο-νίας και γύρω από την Αχρίδα, μπορούν να συμπεριληφθούν στα «ἄλλα ἔθνη ἐπάνωθεν» του Θουκυδίδη (2.99), αν ήταν Μακεδονικές και ὄχι Ηπειρώτικες.

Οπωσδήποτε, τμήματα της θεωρούμενης Δασσαρήτιδας, ὅπως και της Ατιντανίας, ανήκαν στην Ηπειρο, ενώ η περιοχή γύρω από τη Λυχνίτιδα-Αχρίδα μπορεί να ενταχθεί στην Ἄνω Μακεδονία. Για τα νέα αυτά ὅρια της Ἄνω Μακεδονίας, τα οποία αποτυπώθηκαν πάνω σε χάρτη της Γ.Υ.Σ. (Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού), βασιστή-καμε αφενός στην ιστορική έρευνα, παλαιότερη και νεότερη, και αφετέρου στα πορίσματα της νεότερης αρχαιολογικής-ανασκαφικής έρευνας, η οποία ἔδωσε νέα διάσταση στην πολιτισμική φυσιο-γνωμία της Μακεδονίας (χάρτης 1).

Είναι γνωστό, λοιπόν, ότι η Άνω Μακεδονία αποτέλεσε την αφετηρία, το ορμητήριο των βορειοδυτικών ελληνικών φύλων, τα οποία στο βόρειο χώρο ονομάστηκαν μακεδονικά και στο νότιο δωρικά, κατά τον Ηρόδοτο. Σύμφωνα με τον Ησίοδο (8ος αιώνας π.Χ.) ο Μακεδών ήταν αδελφός του Μάγνητα, γιοι και οι δυο του Δία και της Θυίας, κόρης του Δευκαλίωνα και αδελφής του Έλληνα. Κατά τον Ελλάνικο, συγγραφέα του 5ου αι. π.Χ., ο Μακεδών ήταν γιος του Αιόλου και εγγονός του Έλληνα. Η σημασία των αρχαίων αυτών πηγών, που δεν εξαντλούνται στις παραπάνω, έγκειται στο ότι μας δείχνουν με ποιον τρόπο οι νότιοι Έλληνες αντιλαμβάνονταν, ήδη από τα ομηρικά χρόνια, την ενότητα του ελληνικού έθνους, στο οποίο ανήκαν και οι Μακεδόνες - ας μη ξεχνάμε άλλωστε ότι οι θεοί κατοικούσαν στον Όλυμπο.

Η Άνω Μακεδονία με τα βασίλεια της Ελίμειας, Τυμφαίας, Εορ- δαίας, Ορεστίδας, Λυγκηστίδας, Πελαγονίας, Δερριόπου και άλλα «επάνωθεν» δεν είχε αποδυναμωθεί και απομονωθεί πολιτισμικά και κοινωνικά, όπως, δυστυχώς, αρχικά από έλλειψη αρχαιολογικών- ιστορικών δεδομένων είχε γραφεί. Αυτό αποδεικνύεται από την υψηλή χρονολόγηση, τον πλούτο, την ποιότητα και το χαρακτήρα των αρχαιολογικών ευρημάτων, μετά τη συστηματική έρευνα στην Αιανή και αλλού, που επέβαλε την επανεξέταση, κάτω από νέο πρίσμα, παλαιότερων αρχαιολογικών ευρημάτων. Η αποκάλυψη στην Αιανή οικοδομημάτων και μνημειακών τάφων με ανάλογα κινητά ευρήματα, που δηλώνουν αυτόματα ενιαίο ελληνικό πολιτισμό και χρονολογούνται στα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια, οδηγεί αναγκαστικά στη διαπίστωση ότι υπήρχαν οργανωμένες πόλεις με λαμπρή αρχιτεκτονική πολύ πριν από την ενοποίηση όλης της Μακεδονίας από τον Φίλιππο Β' (359-336 π.Χ.), στον οποίο οι ιστορικοί απέδιδαν την ίδρυση των πρώτων πόλεων - αστικών κέντρων στην Άνω Μακεδονία. Παράλληλα, η αποκάλυψη αρχαϊκών και κλασικών επιγραφών, από τις πρωιμότερες του μακεδονικού χώρου, αποτελούν απτά τεκμήρια της εθνικής ταυτότητας των Μακεδόνων.

Κατά τρόπο λογικό και αναγκαίο συμπεραίνουμε ότι, παράλληλα με τους Αργεάδες Μακεδόνες της Κάτω Μακεδονίας, τα «επάνωθεν», κατά το Θουκυδίδη, ελληνικά βασίλεια της Άνω Μακεδονίας χαρακτηρίζει τον 6° και 5° αι. π.Χ. υψηλό βιοτικό και πολιτιστικό επίπεδο.

Οι σύγχρονοι νομοί Καστοριάς, Φλώρινας, Κοζάνης και Γρεβενών ανήκαν στην Άνω Μακεδονία, σύμφωνα με το διαχωρισμό της Μακεδονίας από τους αρχαίους συγγραφείς σε ορεινή - Άνω - και πεδινή - Κάτω. Η Άνω Μακεδονία, λοιπόν, απαρτιζόταν από ιδιαίτερα βασίλεια που τα αποτελούσαν συγγενικές φυλετικές

ομάδες - έθνη με κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, το οποίο βασιζόταν κατά τους πρώτους αιώνες της εμφάνισής τους στις αρχές του αγροτοποικimenικού βίου. Μέσα στα γεωγραφικά όρια των παραπάνω νομών κατοικούσαν Ορέστες, Λυγκηστές, Εορδοί, Τυμφαίοι, Ελιμιώτες, οι οποίοι μέχρι την ύστερη αρχαιότητα, παρόλη την ενοποίηση του μακεδονικού βασιλείου, την ανάπτυξη των πόλεων ως διοικητικών κέντρων και τη ρωμαϊκή κατάκτηση, διατήρησαν τη φυλετική τους οργάνωση, όπως φαίνεται και από τις αναφορές του εθνικού της περιοχής στον αυτοπροσδιορισμό των κατοίκων τους, π.χ. Μακεδών Ελιμιώτης, Μακεδών Εορδαίος κτλ.

Η οριστική ενοποίηση επιτεύχθηκε χάρη στην πολιτική και στρατιωτική ιδιοφυία του Φιλίππου Β', ο οποίος με συνεχείς νίκες και άριστες διπλωματικές μεθόδους πέτυχε την ενσωμάτωση των εθνών της Άνω Μακεδονίας, την κατάταξη των ευγενών στην τάξη των εταίρων, και συνεπώς την εξασθένηση και κατάργηση των ηγεμονικών οίκων. Η προσάρτηση της Ελίμειας, όπως και των άλλων «επάνωθεν» περιοχών, πραγματοποιήθηκε μάλλον ειρηνικά και εδραιώθηκε μετά την επιτυχή απώθηση και συντριβή των Ιλλυριών τόσο από τον Φίλιππο (358 π.Χ.) όσο και το στρατηγό του, τον Παρμενίωνα (356 π.Χ.), ο οποίος, όπως και πολλοί άλλοι στρατηγοί, καταγόταν από την Άνω Μακεδονία και συγκεκριμένα από την Πελαγονία, βορείως του Εριγώνα, σημερινού Cerna.

Είναι βέβαιο ότι η συμβολή των «επάνωθεν» στη νικηφόρα εκστρατεία ως τις Ινδίες, που έγινε με τη συμμετοχή όλων των Ελλήνων «πλην Λακεδαιμονίων», υπήρξε καθοριστική. Από τις έξι ταξιαρχίες του Μ. Αλεξάνδρου στα 330 π.Χ. τρεις προέρχονταν από την Άνω Μακεδονία, δηλαδή την Ελίμεια, την Ορεστίδα μαζί με τη Λυγκηστίδα και την Τυμφαία (Διόδωρος 17. 57. 2). Επιπλέον διοικούνταν για πολ-λά χρόνια από ταξίαρχους (ο Κοίνος Πολεμοκράτους, Ελιμιώτης, ο Περδίκκας Ορόντου από την Ορεστίδα και ο Αμύντας Ανδρομένους και Πολυπέρχων Σιμμία αργότερα από την Τυμφαία), μέλη των βασι-λικών οίκων της Άνω Μακεδονίας.

Ταξίαρχοι, όπως ο Κρατερός, διοικούσαν ταξιαρχίες που προέρχονταν από άλλες περιοχές. Για τις τρεις μόνον από τις έξι ταξιαρχίες χρησιμοποιείται ο όρος ασθέταιροι. Το όνομα, που δόθηκε από το Μ. Αλέξανδρο, συνδεόταν με ένα είδος πολεμικών τιμών για εξαιρετικές υπηρεσίες και αφορούσε τους Μακεδόνες από την Άνω Μακεδονία, οι οποίοι ξεχώριζαν για τις ικανότητές τους σε σκληρές δοκιμασίες. Κατά το 2° π.Χ. αι., και συγκεκριμένα μετά την ήττα του Περσέα στην Πύδνα το 168 π.Χ., σύμφωνα με το διακανονισμό του Αιμίλιου Παύλου στην Αμφίπολη η Άνω Μακεδονία αποτέλεσε, όπως ήδη αναφέραμε, την τέταρτη μερίδα. Το ίδιο καθεστώς διατηρήθηκε πιθανότατα και μετά την ήττα του σφετεριστή του μακεδονικού

θρό-νου Ανδρίσκου στα 148 π.Χ. από τα ρωμαϊκά στρατεύματα, που είχε ως συνέπεια και τη μεταβολή της Μακεδονίας σε ρωμαϊκή επαρχία (provincia Macedonia), με έδρα τη Θεσσαλονίκη.

Το διαμέρισμα της Ελίμειας ή Ελιμιώτιδας, με σύνορα από βορρά την Ορεστίδα και την Εορδαία, κατείχε το νοτιότερο τμήμα της Άνω Μακεδονίας, δεξιά και αριστερά του μέσου ρου του ποταμού Αλιάκ-μονα, με εδαφική έκταση που είναι δύσκολο να καθοριστεί (χάρτες 1, 20. Κατά την ελληνιστική εποχή φέρεται προσαρτημένη στα δυτι-κά η περιοχή της Τυμφαίας και νωρίτερα ίσως το βόρειο τμήμα της Περραιβίας με την Τρίπολη (Πύθιο, Άζωρο, Δολίχη). Μάλιστα, οι δια-μάχες με τους γείτονες για εδαφικές κτήσεις δε θα πρέπει να ήταν άγνωστες, όπως μας πληροφορεί λατινική επιγραφή, που βρέθηκε στη Δολίχη, σύμφωνα με την οποία ο αυτοκράτωρ Τραϊανός (101 μ.Χ.) καθορίζει τα σύνορα μεταξύ Ελιμιωτών και Δολιχινών επαναφέ-ροντας σε ισχύ παλαιότερη διάταξη του βασιλιά Αμύντα Γ' (393-369 π.Χ), που αφορούσε το ίδιο ζήτημα.

Από τον Ηρόδοτο κατά την εξιστόρηση των Μηδικών, αλλά και από τον Ιουστίνο (7.4.1), συμπεραίνουμε ότι η πολιτική κυριαρχία των Αργεαδών στα αδελφό έθνη της Άνω Μακεδονίας άρχισε με την εμφάνιση των Περσών στον ευρωπαϊκό και το μακεδονικό χώρο και εδραιώθηκε μετά την αποχώρησή τους, επί Αλεξάνδρου Α' (498- 454 π.Χ.). Αναφέρει συγκεκριμένα ο Ηρόδοτος (7,185.2) ότι οι Εορδοί, των οποίων η χώρα είχε κατακτηθεί από τους Αργεάδες (βλ. και Θουκ. 2.99.5), ενώ οι ίδιοι είχαν αποδεκατισθεί, ακολούθησαν τον Ξέρξη στη νότια Ελλάδα. Επιπλέον, ο Θουκυδίδης (2.99.2) δίνει ακρι-βέστερη πληροφορία, όπως αναφέραμε, για το καθεστώς της επικυ-ριαρχίας αυτής: «των γάρ Μακεδόνων είσι' Λυγκησταί καίΕλιμιώται και άλλα έθνη επάνωθεν, ά ξύμμαχα μέν έστι τούτοις και ύπήκοα, βασιλείας δ' έχει καθ' αυτά».

Η εξάρτησή τους πάντως θα πρέπει να ήταν αρκετά χαλαρή μέχρι το Φίλιππο Β', κρίνοντας από το γεγονός ότι τα «ξύμμαχα» αυτά έθνη πολλές φορές εναντιώθηκαν στην κεντρική εξουσία και έδειξαν τάσεις ανεξαρτητοποίησης.

Συνεχίζοντας την αναδρομή μας στις σποραδικές μαρτυρίες των αρχαίων πηγών, που αφορούν στο κράτος της Ελίμειας, διαπιστώ-νουμε ότι σε τρεις περιπτώσεις η υποστήριξη και η φιλία επικυρώθηκαν με δεσμούς επιγαμίας, πολιτική άλλωστε αρκετά γενικευμένη στο βασιλικό οίκο των Τημενιδών προς εξαγορά συμμαχίας και ει-ρήνης. Πρώτος γνωστός βασιλιάς της Ελίμειας θεωρείται ο Αρριδαί-ος, πατέρας

του Δέρδα, σύμφωνα με μια πληροφορία (Σχολ. στον Θουκυδίδη, 1.57.3, Gomme I. 203, 212, 218): «Δέρδας Ἀρριδαίου παῖς ἀνεψιός Περδίκκα και Φιλίππου». Ο Περδίκκας και ο Φίλιππος ήταν γιοι του Αλεξάνδρου Α' (498-454 π.Χ.) και δεν είναι σαφές αν ο Αρριδαίος παντρεύτηκε αδελφή του Αλεξάνδρου Α' ή ήταν αδελφός του ή αν τέλος, ο Αλέξανδρος είχε παντρευτεί αδελφή του Αρριδαίου. Η ανάρρησή του στο θρόνο τοποθετείται από τη σύγχρονη ιστορική έρευνα στα χρόνια μετά τους Περσικούς Πολέμους και συνδέεται με τον Αλέξανδρο Α', ο οποίος θέλησε με το διπλωματικό αυτό τρόπο της επιγαμίας να αποκτήσει την εύνοια και τη συμμαχία του βασιλείου της Ελίμειας.

Για τη δράση του επόμενου βασιλιά Δέρδα Α' και γιου του Αρριδαίου πληροφορούμαστε από το Θουκυδίδη, όταν καταγράφει το ρόλο του Περδίκκα Β' (454-413 π.Χ) στις συγκρούσεις των Αθηναίων και των Λακεδαιμονίων στο βορειοελλαδικό χώρο κατά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Ο Δέρδας υποστήριξε το Φίλιππο ως ανταπαιτητή του θρόνου, ο οποίος είχε επίσης την υποστήριξη των Αθηναίων. Ο Περδίκκας αναγκάστηκε να πάρει το μέρος των Λακεδαιμονίων και των συμμάχων τους, υποθάλποντας εξεγέρσεις εναντίον των Αθηναίων, με τους οποίους ήρθε σε σύγκρουση το 432 π.Χ., αλλά το 431 π.Χ. συνήψε συμμαχία: «έπολεμώθη (ο Περδίκκας) δέ διτι Φιλίππω τώ έαυτοῦ ἀδελφῷ καί Δέρδα κοινή προς αὐτόν ἐναντιούμενοις οἱ Αθηναῖοι ξυμμαχίαν ἐποιήσαντο» (Θουκ. 1.57) και «καί καταστάντες <οι Αθηναῖοι> ἐπολέμουν μετά Φιλίππου καί τῶν Δέρδου ἀδελφῶν ἄνωθεν στρατιά ἐσβεβληκότων» (Θουκ. 1.59). Σε επόμενο χωρίο του Θουκυδίδη (1.61) παραδίδεται πιθανόν το όνομα ενός αδελφού του Δέρδα: «ίππεῦσι δέ ἑξακοσίοις Μακεδόνων τοῖς μετά Φιλίππου και Πausανίου».

Κατά το 429 π.Χ., όταν Θράκες υπό το Σιτάλκη απείλησαν σοβαρά το μακεδονικό κράτος και αντιμετώπιστηκαν από «Ιππέας τε αγαθούς και τεθωρακισμένους», συναντούμε τους Ελιμιώτες πιθανόν, συμμάχους του Περδίκκα (Θουκ. 2.100): «ίππους δε προσμεταπεμψάμενοι από των άνω συμμάχων».

Τέλος, ο Δέρδας συνυπογράφει μαζί με άλλους βασιλείς τη συνθήκη μεταξύ Περδίκκα και Αθηναίων (422 π.Χ), γνωστή από επιγραφική μαρτυρία, IG Ι2, 71 στίχ. 86: [Δέ]ρδας βασι[λεύς], Κατά μια άποψη δι-άδοχος του Δέρδα Α' υπήρξε ο γιος του Πausανίας, ο οποίος όμως, σύμφωνα με πιθανότερη ερμηνεία των χωρίων του Θουκυδίδη, ήταν μάλλον αδελφός του. Πάντως, νέες προστριβές και ανταγωνισμοί με τους Αργεάδες φαίνεται ότι αποφεύχθηκαν με την ανανέωση του συγγενικού

δεσμού και τη σύναψη νέας επιγαμίας, όπως συνάγεται από τον Αριστοτέλη (Πολιτικά, 5.8.11). Ο Αρχέλαος (413-399 π.Χ) για να εξασφαλίσει την υποστήριξή τους και να στραφεί απερίσπαστος εναντίον των Λυγκηστών, οι οποίοι, όπως και επί Περδίκκα Β', είχαν ξεσηκωθεί κατά της κεντρικής εξουσίας πάντρεψε τη μεγαλύτερη κόρη του με το βασιλιά της Ελίμειας. Αν ο βασιλιάς αυτός είναι ο Δέρδας Β', που βασίλευσε και στο α' μισό του 4ου αι. π.Χ., ή ο προ- κάτοχός του, οι πηγές δε μας διαφωτίζουν σχετικά.

Για τα επόμενα χρόνια της βασιλείας του Δέρδα Β' και το διάστημα που βασιλιάς της Κάτω Μακεδονίας ήταν ο Αμύντας Γ' (393/2-369/8 π.Χ.), φαίνεται ότι επήλθε μεγαλύτερη προσέγγιση, που υπαγορεύτη-κε πιθανότατα από το μεγάλο κίνδυνο του ιλλυρικού επεκτατισμού. Οι πηγές είναι φειδωλές, αλλά παραμένει ενδεικτική η μαρτυρία του Ξενοφώντα (Ελληνικά, 5.2.38), σύμφωνα με την οποία ο βασιλιάς των Λακεδαιμονίων Τελευτίας συμβούλεψε τον Αμύντα να προσεταιρι-στεί τους βασιλείς της Άνω Μακεδονίας, για να αντιμετωπίσει τους πανίσχυρους Χαλκιδείς, που είχαν ήδη καταλάβει την πρωτεύουσα Πέλλα. Κατά τις μάχες που ακολούθησαν (382-381 π.Χ.), οι ιππείς του Δέρδα διακρίθηκαν.

Τον Δέρδα Β' διαδέχθηκε ο γιος του, Δέρδας Γ', που υπήρξε και ο τελευταίος βασιλιάς της Ελίμειας, ενώ δεν αποκλείεται η καταγωγή από το διαλυμένο ελιμιωτικό βασιλικό οίκο ενός Δέρδα, εταίρου και στρατηγού του Μεγάλου Αλεξάνδρου (Curt., 7.6.12, Αρριανού Ανάβ., 4/1, 1/2, 15.1). Κατά τον Αθήναιο (13.557C και 10.336D) η Φίλα, αδελφή του Δέρδα και του Μαχάτα, προφανώς για λόγους πολιτι-κής σκοπιμότητας, υπήρξε μια από τις επτά γυναίκες του Φιλίππου Β' (359-336 π.Χ.). Ωστόσο, ο Δέρδας Γ' αναφέρεται μεταξύ αυτών που πολέμησαν στην Όλυνθο (348 π.Χ.) εναντίον του Φιλίππου Β' και συνελήφθη από αυτόν, Βρισκόμαστε ήδη στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. και χάρη στη στρατιωτική και πολιτική ιδιοφυΐα του Φιλίππου ολοκληρώνεται ο κύκλος της επικράτησης των Μακεδόνων στον ελλαδικό χώρο. Με συνεχείς νίκες και άριστες διπλωματικές μεθόδους ο Φίλιππος πέτυχε πρωτίστως την οριστική ενοποίηση αρχικά της Μακεδονίας και τη δημιουργία πανελλαδικά ενιαίου εθνικού κράτους.

Με την κατάταξη των ευγενών στην τάξη των εταίρων και την παραχώρηση σε αυτούς σημαντικών εκτάσεων κατακτημένων γαιών, κατόρθωσε την εξασθένηση και κατάργηση των ηγεμονικών οίκων. Η προσάρτηση της Ελίμειας, όπως και των άλλων διαμερισμάτων της Άνω Μακεδονίας, θα πρέπει να έγινε ειρηνικά και να εδραιώθηκε μετά την επιτυχή απώθηση των ιλλυριών και τη συντριβή τους τόσο

από το Φίλιππο (358 π.Χ.) όσο και από το στρατηγό του Παρμενίωνα (350 π.Χ.), ο οποίος καταγόταν από την Άνω Μακεδονία (Πελαγονία), όπως αναφέραμε.

Οι γραπτές πηγές που διασώθηκαν είναι εξίσου πενιχρές και για τα επόμενα χρόνια της ακμής και του τέλους του βασιλείου της Ελιμιώτιδας. Περιορίζονται σε ελάχιστες ειδήσεις για ορισμένους επιφανείς άντρες της ελιμιωτικής αριστοκρατίας, στους οποίους είχαν παραχωρηθεί γαίες και αξιώματα, πολλοί ακολούθησαν τον Αλέξανδρο στη μεγάλη εκστρατεία και διαδραμάτισαν σημαντικό ιστορικό ρόλο, όπως ο Κοίνος, γιος του Πολεμοκράτη, ταξιάρχου της ελιμιωτικής ταξιαρχίας, μιας εκ των τριών της Άνω Μακεδονίας.

Ο Κοίνος, που αποτελεί ίσως την ευγενέστερη μορφή όλων των γνωστών Ελιμιωτών, ανήκε, όπως ο Αντίπατρος και ο Παρμενίων, στη γενιά του Φιλίππου, ήταν μάλιστα γαμπρός του Παρμενίωνα, και τον συναντάμε στη βαλκανική εκστρατεία του Αλεξάνδρου επικεφαλής της ελιμιωτικής τάξεως των πεζεταίρων εναντίον των Τριβαλλών. Στη μάχη του Γρανικού κατέχει το κέντρο της παρατάξεως, αγωνίζεται στην Ισσό, διακρίνεται στην πολιορκία της Τύρου και τραυματίζεται στα Γαυγάμηλα.

Στις μετέπειτα επιχειρήσεις αναπτύσσει εξαιρετική δραστηριότητα, αφού αγωνίζεται εκτελώντας διαταγές του Αλεξάνδρου κατά των Μάρδων, ενώ κατά τη δεύτερη εισβολή στη Σογδιανή τίθεται επικεφαλής του πέμπτου μέρους ολόκληρης της στρατιάς, αποστέλλεται εναντίον των Σκυθών και στην ινδική εκστρατεία αγωνίζεται μόνος και υπό τον Αλέξανδρο, τον οποίο ακολούθησε μέχρι το τέλος της εκστρατείας. Ο Κοίνος, όταν ο στρατός στον Ύφασι αρνήθηκε να προχωρήσει περισσότερο, ήταν ο μόνος που με ειλικρίνεια εξέθεσε τους λόγους που προκάλεσαν την άρνηση και λίγο μετά την άφιξη του στρατού στον Υδάσπη πέθανε από κάποια ασθένεια. Ο αδερφός του Κλέανδρος έλαβε μέρος στη μάχη στα Γαυγάμηλα ως αρχηγός των «αρχαίων ξένων» και μετά τη μάχη έμεινε στα Εκβάτανα υπό τις διαταγές του Παρμενίωνα.

Γνωστοί είναι επίσης οι τρεις γιοι του Μαχάτα. Ο Φίλιππος, εταίρος του Μ. Αλεξάνδρου, που το 326 διορίσθηκε σατράπης της ανατολικώς του Ινδού περιοχής μέχρι των εκβολών του Ακεσίνη και μετά το θάνατο του σατράπη Νικάνορος και της δυτικής. Ο δεύτερος γιος, ο Ταύρων, επίσης εταίρος, που έλαβε μέρος σε διάφορες μάχες του Μ. Αλεξάνδρου, ενώ τον συναντάμε σε επιγραφή της Ερέτριας, όπου τιμάται ως πρόξενος και ευεργέτης της πόλεως (IG XII, 9, 197,

Ο τρίτος γιος του Μαχάτα, ο Άρπαλος, υπήρξε μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες των ηγεμονικών ελιμιωτικών οικογενειών. Ήταν συνομήλικος και παιδικός φίλος του Μ. Αλεξάνδρου και λόγω σωματικής παθήσεως, που τον καθιστούσε μη μάχιμο κατά την εκστρατεία, του ανατέθηκε η διαχείριση των στρατιωτικών χρημάτων. Στα 333 π.Χ., λίγο πριν τη μάχη στην Ισσό, εγκατέλειψε το βασιλικό στρατόπεδο για άγνωστη αιτία μαζί με τον οικονομικό διαχειριστή Ταυρίσκο και έμειναν για κάποιο διάστημα στα Μέγαρα. Μολονότι έτυχε της συγγνώμης του Αλεξάνδρου και επανήλθε στη θέση του, αργότερα άρχισε αφειδώς να κατασπαταλά το δημόσιο χρήμα και να ζει την ανατολική χλιδή εκμεταλλευόμενος την απουσία του στις Ινδίες και πιστεύοντας ότι δεν επρόκειτο να επιστρέψει. Όταν ο Αλέξανδρος έφτασε το 324 π.Χ. στα Σούσα, ο Άρπαλος εγκατέλειψε τη Βαβυλώνα με 6.000 μισθοφόρους και 5.000 τάλαντα του βασιλικού θησαυροφυλακίου και ετράπη προς δυσμάς με 60 πλοία αναζητώντας καταφύγιο στην Αθήνα. Καταδιωκόμενος από τους αντιπροσώπους του Μ. Αλεξάνδρου και του Αντιπάτρου κατέφυγε στην Κρήτη, όπου και δολοφονήθηκε από τον αξιωματικό του, Θίμβρωνα. Τέλος, θείος του πιθανόν ήταν ένας άλλος Άρπαλος, τον οποίο επί Πτολεμαίου του Αλωρίτου, σφετεριστού του μακεδονικού θρόνου (369-366 π.Χ.) τον συναντάμε ως στρατιωτικό διοικητή στην Αμφίπολη. Ήταν ο πατέρας του Κόλα, ο οποίος, πριν την εισβολή του Μ. Αλεξάνδρου στη Μικρά Ασία, το 336/5 π.Χ. είχε σταλεί εκεί με τον Παρμενίωνα και παρά την πίεση του Μέμνονος κατάφερε να κρατηθεί μέχρι την άφιξη της κύριας στρατιωτικής δύναμης των Μακεδόνων το 334 π.Χ. Στη μάχη του Γρανικού έλαβε μέρος ως διοικητής του θεσσαλικού ιππικού και μετά την επιτυχή διεξαγωγή της διορίσθηκε διοικητής (σατράπης) της εν Ελλησπόντω Φρυγίας.

Κατά το 2^ο αι. π.Χ., και συγκεκριμένα μετά την ήττα του Περσέα στην Πύδνα το 168 π.Χ., η Άνω Μακεδονία -ο Λίβιος (45.30.6) αναφέ-ρει Εορδούς, Λυγκηστές, Πελαγόνες και προσθέτει Ατιντανία, Τυμ- φαία και Ελιμιώτιδα (αν η διόρθωση του κειμένου, που δε σώζεται καλά, είναι σωστή) -αποτέλεσε την τέταρτη μερίδα, δηλαδή μία από τις τέσσερις μεγάλες διοικητικές περιφέρειες στις οποίες διαιρέθη-κε η Μακεδονία από τους Ρωμαίους, σύμφωνα με τη συνθήκη της Αμφίπολης. Μετά δε από την κατάργηση των μερίδων αυτών, την ήττα του Ανδρίσκου το 148 π.Χ. και τη μεταβολή της Μακεδονίας σε ρωμαϊκή επαρχία, δεν έχει αποσαφηνιστεί, αν σε αυτήν είχαν υπαχθεί και οι παραπάνω περιοχές και τελούσαν υπό τη δικαιοδοσία του Ρωμαίου ανθυπάτου με έδρα τη Θεσσαλονίκη ή αν διατήρησαν κάποια αυτονομία με ομόσπονδα διοικητικά συστήματα, τα λεγόμενα Κοινά.

Η έλλειψη επιγραφικής μαρτυρίας και ανασκαφικών δεδομένων, σε συνδυασμό με την ασάφεια των πηγών, είχε οδηγήσει τους ερευνητές στη διατύπωση πολλών απόψεων σχετικά με την ταύτιση της θέσης της ομώνυμης πόλης, πρωτεύουσας του κράτους της Ελίμειας. Ο Στέφανος Βυζάντιος (6ος αι. μ.Χ.) διέσωσε τον ιδρυτικό μύθο της πόλης. Αντλεί τις πληροφορίες του από το γραμματικό Ηρωδιανό (2ος αι. μ.Χ.), ενώ συγχρόνως μνημονεύει ως πηγές του το 7^ο βιβλίο του Στράβωνα (63 π.Χ.-19 μ.Χ.) και το γεωγραφικό ποιητικό έργο «Ευρώπη» του Αλέξανδρου Εφέσιου ή Λύχνου (σύγχρονου του Κικέρωνα), τα οποία δυστυχώς δε σώθηκαν. Στέφανος Βυζάντιος, Εθνικά, λ. Ελίμια: «Ελίμια, πόλις Μακεδονίας, Στράβων έβδόμω από Έλύμου τοῦ ήρωος ή από Έλένου ή από Έλύμα τοῦ Τυρρηνών βασιλέ- ως· τό έθνικόν Έλιμιώτης. Αλέξανδρος δ' έν Ευρώπη Έλιμειόν φησι, διά μακροῦ την μει συλλαβήν, τήν δέ λι διά βραχέως τοῦ ι». Ηρωδιανός 1.172.1: «Έλυμος ήρωας, άφ' οὔ Έλυμία πόλις Μακεδονίας» και στο 2.505.31: «Έλιμία: Αλέξανδρος δ' έν Εύρώπη Έλιμειόν φησι, διά μακροῦ τήν μει συλλαβήν, τήν δέ λι διά βραχέως τοῦ ι».

Άλλη φιλολογική πηγή για την πόλη Ελίμεια -το όνομα, κατά μια άποψη, σχετίζεται με το φυτό έλυμος, που μοιάζει με το κεχρί και χρησίμευε κυρίως ως τροφή ζώων, είναι η Γεωγραφική Υφήγηση του Κλαυδίου Πτολεμαίου (2^{ος} αι. μ.Χ.) (3.12.18): «Πόλεις δ' είσιν έν τή Μακεδονία μεσόγειοι αἶδε: Έλυμιωτών (ή Έλιμιωτών) Έλυμα (ή Έλυμαι)... με γο λθ γο. Τέσσερις φορές αναφέρεται η Ελίμεια στο σωζόμενο έργο του Λιβίου, που έζησε στα χρόνια του Αύγου-στου και έγραψε την ιστορία των Ρωμαίων από κτίσεως Ρώμης ως τις μέρες του. Στις τρεις από αυτές με βεβαιότητα πρόκειται για την περιοχή της Ελίμειας: 37.40.1 «Elimiam», 42.53.5 «Elimeam» 45.30.6 «Elimiotis». Το τέταρτο, και επίμαχο χωρίο, 43.21.5: «et Perseus Elimeam profectus et circa earn exercitu lustrato, ad Stratum vocantibus Epirotis ducit...», αναφέρεται στην πορεία του Περσέα κατά το 170/69 π.Χ. δια της Ελίμειας, όπου έγινε και η «Lustratio», ο καθαρισμός δηλαδή του στρατεύματος.

Η ύπαρξη πόλης με το όνομα Ελίμεια αμφισβητήθηκε από τη F. Parazoglou (ZA 9, 1959, 168-169) μετά την ανεύρεση δύο τιμητικών βάρθρων του Κοινού των Ελημιωτών προς τους αυτοκράτορες Τίτο Αίλιο Αδριανό Αντωνίνο (Αντωνίνος ο Πίος, 138-161 μ.Χ.) και Μάρκο Αυρήλιο Αντωνίνο (Μάρκος Αυρήλιος, 161-180 μ.Χ.) στην περιοχή της ής, για την οποία ασφαλώς τώρα συνάγεται ότι ήταν έδρα του Κοινού των Ελημιωτών (εικ. 16). Η ίδια ιστορικός αμφισβήτησε επί-σης την αξιοπιστία των παραπάνω πηγών, που μνημονεύουν πόλη με το όνομα Ελίμεια, και ερμήνευσε το επίμαχο χωρίο του Λιβίου ως αναφερόμενο στην ευρύτερη περιοχή της Ελίμειας.

Η άποψη της F. Parazoglou γίνεται περισσότερο αποδεκτή μετά τη φιλολογική, ερμηνευτική και παλαιογραφική εξέταση του χωρίου του Λιβίου από τον Λ. Μέγα, ο οποίος παρατήρησε ότι στο μοναδικό κώδικα που το διασώζει το επίμαχο χωρίο παραδίδεται ως εξής: «Perseus AELIMEAM profectus et CIRCAEAMET/EXERCITUM lustrato». Στη συνέχεια προτείνει με πειστικότητα επιχειρήματα την εξής μεταγραφή: «et Perseus in Elimeam profectus et circa Aeanem [ή Aeaneamή Eane(a)m] exercitu lustrato...». Υποστηρίζει, δηλαδή, ότι η πόλη, που αναγραφόταν στο πρότυπο και στην οποία έγινε ο καθαρμός (Lustratio) του στρατεύματος, ήταν η Αιανή, «που ο γραφέας δε διάβασε καλά ή δεν μπόρεσε να καταλάβει».

Η μυθική παράδοση συνδέει άμεσα την πόλη Αιανή με τον ιδρυτή της Ελίμειας: «Αϊανή πόλις Μακεδονίας από Αϊανοῦ παιδός'Ελύμου τού βασιλέως τών Τυρρηνών, μετοικήσαντος εις Μακεδονίαν» (Στέφανος Βυζάντιος, Εθνικά, λ. Αιανή). Η ύπαρξη της πόλης επιβεβαιώθηκε από δύο επιγραφικές μαρτυρίες (εικ. 11, 12). Πρόκειται για μια ανάγλυφη επιτύμβια στήλη με επίγραμμα (2^ο-1^ο αι, π.Χ) και μία αναθηματική στο θεό Πλούτωνα (τέλη 2ου αι. μ.Χ.). Βρίσκονταν εντοιχισμένες σε εκκλησίες της σημερινής Αιανής (πρώην Κάλλιανης) και τις έφερε στο φως ο L. Heuzey το 19^ο αιώνα. Στη δεύτερη επιγραφή η πόλη, της οποίας η ετυμολογική συσχέτιση με το επίρρημα αεί, αιεί (πάντοτε) είναι προφανής, αναγράφεται ΕΑΝΗ. Σε δελφικό κατάλογο θεωροδόκων γύρω στα 230-220 π.Χ. (Α. Plassart, BCH 45, 1921, 18), παραδίδεται με τον τύπο Αιανέα, και ως «Αιανέη» σε επίγραμμα του Αντιπάτρου Θεσσαλονικέα, επιγραμματοποιού των χρόνων του Αυγούστου, που έχει σαν θέμα το θάνατο του δρομέα Απολλοδώρου στην Κυλλήνη της Αρκαδίας, «τηλοῦ δ' Αϊανέης τε και Βεροίης» (Παλατ, Ανθολ., 7.390).

Ο L. Heuzey, καθηγητής της Ιστορίας και Αρχαιολογίας στη Σχολή Καλών Τεχνών Παρισιού, κατά τη δεύτερη περιοδεία του στην περιοχή το 1861 σταλμένος από το Ναπολέοντα Γ' (ο οποίος ήθελε να γράψει την ιστορία του Καίσαρα), για να εξετάσει τα πεδία των μαχών, εντόπισε παράλληλα διάφορους αρχαιολογικούς χώρους στην ευρύτερη περιοχή της Αιανής. Εκτός από τα παραπάνω ανάγλυφα ανακάλυψε, επίσης εντοιχισμένη σε εκκλησία, ανάγλυφη επιτύμβια στήλη των αρχών του 4ου αι. π.Χ., την οποία και μετέφερε στο Μουσείο του Λούβρου. Σημειώνουμε ότι αντίγραφο της στήλης αυτής με την παράσταση μιας αρχαίας μακεδονικής οικογένειας (πατέρας με καυσία στο κεφάλι «δεξιώνεται» τη σύζυγό του παρόντων του γιου, της κόρης και μιας δούλης με πυξίδα) εκτίθεται στην είσοδο της έκθεσης του Αρχαιολογικού Μουσείου Αιανής (εικ. 13).. Την αρχαία πόλη, που θεωρεί ατείχιστη, τοποθετεί στη θέση του χωριού Κάλλιανη, όπου βρέθηκαν οι αρχαιότητες. Ωστόσο, στο χάρτη, που παραθέτει, την τοποθετεί στο Κτένι, 5 χλμ. δυτικά, σε λόφο του Βούρινου, όπου, όπως και σήμερα, ήταν ορατά λείψανα

οχύρωσης. Υποστηρίζει εξάλλου ότι ο λόφος του Παλαιόκαστρου Καισάρειας, με λείψανα επίσης τειχισμένου οικισμού, υπήρξε οχυρή θέση της Αιανής, καθώς επίσης και χώρος στρατοπέδευσης του Δομιτίου, στρατηγού του Ιου-λίου Καίσαρα στον πόλεμο κατά του Σκιπίωνα, πεθερού του Πομπήιου, του οποίου ο στρατός κατείχε τα απέναντι υψώματα δεξιά του ρου του Αλιάκμονα.

Τις απόψεις του L. Heuzey υιοθέτησε και ο Μ. Δήμιτσας, ο οποίος αναφέρει ότι κάποια ακρόπολη υπάρχει σε γειτονικό ύψωμα, που διατήρησε το όνομα Κάστρο της Μεγάλης Ράχης. Συμφωνεί, επίσης, ότι το όνομα του χωριού Κάλιανι προέρχεται από τις λέξεις Καλή Αιανή. Το μεταφέρει σε ουδέτερο γένος, ενώ σε κώδικες της μο-νής της Ζάβορδας, που χτίστηκε το 1534, αναφέρεται ως η Κάλιανη. Ο τύπος αυτός χρησιμοποιείται από τους κατοίκους έως σήμερα. Η αλλαγή της ονομασίας του χωριού σε Αιανή έγινε το 1926.

Ο πρωτοπόρος της αρχαιολογικής έρευνας στην Άνω Μακεδο-νία, Α. Κεραμόπουλλος, επισκέφτηκε δύο φορές, το 1928 και το 1931, το χώρο. Σε σπίτια του χωριού Καισάρεια εντόπισε δύο αναθηματι-κές επιγραφές του 1ου αι. π.Χ. και του 3ου αι. μ.Χ. και μικρό γυναικείο άγαλμα, που προέρχονταν από τον κοντινό αρχαιολογικό χώρο του Παλαιόκαστρου. Τα ασβεστόχτιστα τείχη του χώρου αυτού, όπου βρέθηκαν οι επιγραφές, και λιθολογήθηκαν μέχρι θεμελίων από τους κατοίκους, τα χρονολόγησε στον 6° αι. μ.Χ. Το ψηφιδωτό όμως, που εντόπισε κάτω από το τείχος, καθώς και οι επιγραφές, τον οδηγούν στη θεωρία ότι ο χώρος κατοικήθηκε προγενέστερα και ότι κατείχε τη θέση της αρχαίας Αιανής. Αργότερα, επί Διοκλητιανού, δόθηκε σε αυτή το όνομα Καισάρεια, ενώ ένα μέρος των κατοίκων της με-ταφέρθηκε στη «σημερινή Κάλιανη και ίσως παρέλαβον και το όνο-μα, αν τούτο κρύπτεται εντός του «Κάλλιανη», της πρώτης πατρίδας Αιανής». Την επιτύμβια στήλη του Λούβρου χρονολογεί στον 1° αι. π.Χ., ενώ η Κάλιανη, όπως συμπεραίνει από μαρμάρινες επιτάφιας πλάκες, ακμάζει μόνο κατά το 18° αιώνα.

Κατά τον Α. Κεραμόπουλλο ο χώρος του Παλαιόκαστρου εγκα-ταλείφθηκε πιθανώς μετά από τις σλαβικές επιδρομές και οι κάτοικοί του κατέφυγαν στο σημερινό χωριό Καισάρεια. Όσον αφορά στα ευ-ρήματα της σημερινής Κάλιανης, που έφερε στο φως ο L. Heuzey, είχε την πεποίθηση ότι μεταφέρθηκαν από το Παλαιόκαστρο. Σχε-τικά με το κάστρο του Κτενιού υπέθεσε πως ήταν καταφύγιο των προϊστορικών χρόνων, όπως και πολλά άλλα κάστρα της Δυτικής Μακεδονίας. Τέλος, απέρριψε τη γνώμη του L. Heuzey, ο οποίος τοποθέτησε τις συγκρούσεις των Δομιτίου και

Σκιπίωννα στο σημείο αυτό του Αλιάκμονα, και ως χώρο των συγκρούσεων θεώρησε την περιοχή της Μαγούλας-Εράτουρας, που είχε από τον ίδιο ερευνηθεί ανασκαφικά.

Είναι φανερό ότι ο Α. Κεραμόπουλλος, μολονότι γνώ-ριζε την ύπαρξη «ελληνιστικών οστράκων και θραυσμά-των κεράμων» της Μεγάλης Ράχης, καθώς και τάφων της Εποχής Σιδήρου στη γύρω περιοχή που συγκριτικά με το Παλαιόκαστρο Καισάρειας βρίσκονται σε πολύ μικρότερη απόσταση από την Κάλλιανη, δεν επιχείρησε συστημα-τική, έστω επιφανειακή, έρευνα και εξέταση των χώρων. Τους θεώρησε μικρούς, ανοιχτούς, διάσπαρτους συνοι-κισμούς, ανάξιους να διεκδικήσουν ο καθένας χωριστά ή όλοι μαζί το όνομα της πόλης Αιανής. Σε αυτές τις από-ψεις οδηγήθηκε βιαστικά στην προσπάθειά του να απο- ρίψει τη γνώμη του L. Heuzey σχετικά με το θέατρο των συγκρούσεων μεταξύ Καίσαρα και Πομπήιου.

Ο Β. Καλλιπολίτης μελέτησε τμήμα μαρμάρινης σαρ-κοφάγου από το Παλαιόκαστρο Καισάρειας των μέσων του 3ου αι. μ.Χ., το θεώρησε ως πρόσθετη απόδειξη ύπαρξης σημαντικής πόλης πριν από το Διοκλητιανό και τάχθηκε με την άποψη του Α. Κεραμόπουλλου.

Ο καθηγητής της Βυζαντινής Αρχαιολογίας Σ. Πελεκανίδης, στο πλαίσιο της ενασχόλησής του με τους βυζαντινούς ναούς της ΑιανήςΚάλλιανης, τους οποίους χρονολογεί ξεκινώντας από τον 11° αι. μ.Χ., διαφώνησε με τον Α. Κεραμόπουλλο στο ότι ο οικισμός είχε σημασία μόνον κατά το 18° αιώνα. Υποστήριξε ότι η θέση του οικισμού προσφέρεται για την ανάπτυξη μιας αρχαίας πόλης, οι κάτοικοι της οποίας μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση και τις βαρβαρικές επιδρομές που ακολούθησαν, χωρίς να την εγκαταλείψουν εντελώς, οχυρώθηκαν στην Καισάρεια.

Ωστόσο, όταν στα τέλη της δεκαετίας του 1950 βρέ-θηκαν στο Παλαιόκαστρο τα δύο ενεπίγραφα βάθρα, με τα οποία το Κοινόν των Ελιμιωτών τιμά τους αυτοκράτο-ρες Καίσαρες Αντωνίνο Πιο και Μάρκο Αυρήλιο, επικρά-τησε η γνώμη ότι, τουλάχιστον για την εποχή της ρωμαιο-κρατίας, η θέση της αρχαίας Αιανής ταυτίζεται με αυτή τη θέση (εικ. 16). Δύο επιγραφές του 5ου ή του 6ου αι. μ.Χ. με προέλευση επίσης το Παλαιόκαστρο, στις οποίες η Και- σάρεια αναφέρεται ως έδρα Επισκοπής, μαρτυρούν την ύπαρξη και την ακμή της πόλης στους κατοπινούς αιώ-νες και συγχρόνως επιβεβαιώνουν την αναφορά της από τους ιστορικούς Προκόπιο και Ιεροκλή.

Ο Κ. Σιαμπανόπουλος, πολλά χρόνια δάσκαλος στη σύγχρονη Αιανή, διαμόρφωσε την ιστορική συνείδηση των κατοίκων διδάσκο-ντας την αγάπη για τις αρχαιότητες,

«τα καλύτερα αρχεία της ιστορίας». Με τη βοήθεια των κατοίκων φρόντισε να περισυλλέγουν και να διασωθούν όλα τα αρχαιολογικά αντικείμενα, που εντοπιζόνταν κατά καιρούς στα χωράφια, αλλά και στα χαλάσματα των σπιτιών και των εκκλησιών. Στο βιβλίο του Αιανή, Ιστορία - Τοπογραφία - Αρχαιο-λογία, 1974, συγκέντρωσε όλες τις πληροφορίες για τις αρχαιότητες αυτές και σύνθεσε την αρχαία και νεότερη ιστορία της Αιανής και της ευρύτερης περιοχής της αξιολογώντας τα μνημεία, τις ιστορικές πηγές, τη γραπτή και την προφορική παράδοση. Το έργο αυτό προσφέρει ουσιαστική βοήθεια στην πορεία της δικής μας συστηματικής ανασκαφικής έρευνας. Σχετικά με την αρχαία Αιανή, ο Κ. Σιαμπανόπουλος ασπάζεται τις απόψεις των L. Heuzey, M. Δήμιτσα, Π. Λιούφη, Σ. Πελεκανίδη. Γνωρίζοντας τον πλούτο των ευρημάτων από διάφορους αρχαιολογικούς χώρους, διατυπώνει τη θεωρία ότι «οι διεσπαρμένοι αγροτικοί αυτοί συνοικισμοί (...) με κέντρο την θέσιν της σημερινής Αιανής και με τις ακροπόλεις της Μεγάλης Ράχης και Κτενιού αθροιστικώς αποτελούν την ΑΙΑΝΗΝ, πόλιν δηλαδή απέραντον και αχανή. Αργότερον εξελίσσονται εις ενιαίαν πόλιν». Θεωρεί εξάλλου το Παλαιόκαστρο Καισάρειας ως την τρίτη και μεταγενέστερη χρονικά ακρόπολη της Αιανής, ενώ υποστηρίζει ότι μικρότερα προπύργια-φυλακτήρια, που είχαν επίσης ιδρυθεί, χρησίμευαν για την ασφάλεια εγκατεσπαρμένων αγροικιών των οικισμών όλης της περιοχής.

Από όλα όσα εκτέθηκαν παραπάνω προκύπτει ότι για την ακριβή θέση της πόλης, την οικιστική της οργάνωση, την έκταση και την ανάπτυξή της διαχρονικά, οριστικές απαντήσεις έμελλε να δοθούν μόνον από τα πορίσματα της ανασκαφικής έρευνας (βλ. παρακάτω τα συμπεράσματα της δικής μας έρευνας).

Κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970 οι αρχαιολόγοι της τότε ΙΔ' Εφορείας Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας με έδρα τη Βέροια και στη συνέχεια της ΙΖ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων μερίμνησαν για την περισυλλογή και τη διάσωση σε αίθουσες σχολείων και κοινοτήτων των διάσπαρτων ευρημάτων, τη σύνταξη καταλόγων, φωτογραφικού και τοπογραφικού αρχείου.

Στην Αιανή η Αρχαιολογική Συλλογή του Δημοτικού Σχολείου, που δημιουργήθηκε από τον Κ. Σιαμπανόπουλο, εξακολούθησε να πλουτίζεται με νέα ευρήματα από παραδόσεις των κατοίκων και περισυλλογές του ίδιου. Παράλληλα, διενεργήθηκαν δύο σωστικές ανασκαφές: η ανασκαφή των οκτώ κιβωτιόσχημων τάφων της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου στη Ράχη Κομμένοι, βόρεια της Αιανής και η ανασκαφή των τριών κτιστών τάφων ΝΑ της Αιανής, στα διαδοχικά υψώματα της Ράχης Τσέικα και του Αγίου Μηνά (εικ. 17). Στον ίδιο χώρο εντοπίστηκαν με

ερευνητικές τομές θεμελιώσεις βαλανείου, που χρονολογήθηκαν, όπως και οι τάφοι, στην ύστερη ρωμαϊκή εποχή. Το 1969 έγινε επανέκθεση της Συλλογής, που περιελάμβανε, εκτός από τις αρχαιότητες που χρονολογούνται από τα προϊστορικά έως τα μεταβυζαντινά χρόνια, αντικείμενα λαογραφικού περιεχομένου, καθώς και κειμήλια της νεότερης ιστορίας. Η Συλλογή αυτή έπαψε να λειτουργεί μετά τον καταστροφικό σεισμό της 13ης Μαΐου 1995 και τη μεταφορά μας στο νέο Μουσείο.

Η νεότερη έρευνα στη Δυτική Μακεδονία, παράλληλα με το πρόγραμμα της συστηματικής αρχαιολογικής-ανασκαφικής έρευνας της ΙΖ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (από το 2004 της Λ' ΕΠΚΑ για τους Νομούς Κοζάνης και Γρεβενών), εγκαινιάστηκε με την έκδοση του Συντάγματος των Επιγραφών της Άνω Μακεδονίας εντός ελληνικών συνόρων (Ελίμεια-Τυμφαία, Εορδαία, Ορεστίς, νότια Λυγκηστίς), που πραγματοποιήθηκε από τους Θ. Ριζάκη και Γ. Τουράτσογλου στο πλαίσιο ειδικού προγράμματος του Κέντρου Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Η σημασία του έργου αυτού είναι τεράστια για τη μελέτη και την επίλυση προβλημάτων της ιστορίας του μακεδονικού χώρου. Από την Αιανή και τη γύρω περιοχή προέρχονταν ως τότε 34 επιγραφές (17 από την Αιανή, 11 από την Καισάρεια και 6 από την Άνω Κώμη) και τόσο αυτές όσο και όσες εντοπίστηκαν μεταγενέστερα (βλ. βιβλιογραφία) παρέχουν σημαντικές και αδιάψευστες μαρτυρίες για τη γλώσσα, τη θρησκεία, τους κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς αυτού του τόπου.

Την ανασκαφική έρευνα στο λόφο της Μεγάλης Ράχης αρχίσαμε το καλοκαίρι του 1983. Με ερευνητικές τομές αρχικά διαπιστώσαμε ότι ο λόφος είχε κατοικηθεί και προτιμήσαμε τη συστηματική ανασκαφή στα Α, ΒΑ και ΝΑ, όπου η πρόσβαση ήταν ευκολότερη. Από τη δεύτερη κιόλας ανασκαφική περίοδο αντιμετωπίσαμε το πρόβλημα της απομάκρυνσης των μπάζων, θέλοντας να επεκτείνουμε τις τομές και σε σημεία όπου η επίχωση ήταν μεγάλη. Έτσι, αποφασίσαμε τη διάνοιξη σε φαρδύτερους χωματόδρομους των μονοπατιών, από τα οποία ανεβοκατεβαίναμε μέχρι τότε πεζοί. Ο κύριος όγκος των χωμάτων συσσωρεύτηκε στην παρυφή του ανατολικού πλατώματος και κάτω από αυτό, στα βράχια, ώστε να μην καλυφθούν οικοδομικά λείψανα.

Η παρατήρηση ότι τα αδιατάρακτα στρώματα καταστροφής με ακέραια κινητά ευρήματα ήταν σπάνια στη Μεγάλη Ράχη, λόγω της $R^{*^{\wedge}}$ διαχρονικής κατοίκησης επί χιλιετίες, μας έκανε να αμφιβάλουμε αν τα ακέραια αγγεία της Αρχαιολογικής Συλλογής προέρχονταν πράγματι από εδώ ή από χώρο νεκροταφείου, που θα έπρεπε να αναζητηθεί εκτός του οικισμού. Η επιβεβαίωση ήρθε το 1986, μετά από

παράδοση σε εμάς αιχμών δοράτων και τη διευκρίνιση ότι ανά-μεσα στα χώματα υπήρχαν ανθρώπινα οστά. Έτσι οδηγηθήκαμε στην ανασκαφή του Ανατολικού Νεκροταφείου στη θέση Τσκάρια, περίπου 1 χλμ, ανατολικά και δεξιά του δρόμου προς την Καισάρεια. Με πα-ρόμοιο τρόπο και με δοκιμαστικές τομές εντοπίσαμε τις συστάδες των τάφων αλλά και εκτεταμένα νεκροταφεία γύρω από το λόφο της Μεγάλης Ράχης. Τα νεκροταφεία αυτά χρονολογούνται από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού και την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου μέχρι τα υστεροελληνιστικά χρόνια. Συγχρόνως, το πρόβλημα της ταύτισης της θέσης της αρχαίας πόλης και της οικιστικής της οργάνωσης μας οδήγησε στη διενέργεια ερευνητικών τομών στην ευρύτερη περιοχή. Οι αναζητήσεις προς αυτή την κατεύθυνση συνεχίστηκαν ομολογουμένως αργά, διότι η έρευνα σημαίνει και απώλεια της ιδιόκτητης γης, η οποία πρέπει ή να απαλλοτριωθεί ή να αντικατασταθεί με άλλο κοινόχρηστο χώρο, διαδικασίες για τις οποίες χρειαστήκαμε λίγα χρόνια.

Συνοπτικά, η ανασκαφική δραστηριότητα στους αρχαιολογικούς χώρους της Αιανής (χάρτης 3) περιλαμβάνει τρεις περιοχές, ταυτόσημες αντίστοιχα με τρεις τομείς έρευνας: α) το χώρο του οικισμού στο λόφο της Μεγάλης Ράχης (εικ. 19), β) τα νεκροταφεία και τις συστάδες των τάφων γύρω από αυτόν, γ) θέσεις της ευρύτερης περιοχής της Αιανής για τη γνώση της ιστορικής τοπογραφίας.